

Problém poválečných Displaced Persons a jeho výzkum¹

Jana Kasíková²

ABSTRACT

The Problem of Postwar Displaced Persons and Its Research

The issue of post-war Displaced Persons involves millions of people who have been moved out of their homes as a result of events of war. The organization taking care of them (in particular UNRRA) was never as large and cooperative before. However, the post-war dynamic period marked the course of future events. What was originally a temporary problem was transformed into the situation with long-term impacts, particularly in the context of refugee policy. The Displaced Person studies seemed to take on the difficulties of the subject itself. It is a distinct domain, but it cannot be separated from other topics without distortion. On the contrary, it introduces a new dimension into these topics and shows clearly the transformation of post-war society as well as the complicated destiny of individual human lives.

KEYWORDS

Displaced Persons; IRO; Concentration Camps; Migration; Repatriation; DP-Camp; UNRRA

Druhá světová válka, mimo mnohé jiné, způsobila přesun milionů osob mimo své domovy. Tyto osoby byly vzápětí označeny jako Displaced Persons, do češtiny se termín překládal obvykle jako osoby přemístěné, vymístěné či zavlečené. Dnešní označení se vrací k trendu původnímu a termín Displaced Person (často užívaný ve zkratce jako DP či DPs) je přejímán do jiných jazyků. Dle současných odhadů se po skončení války nacházelo mimo svou vlast asi 12 milionů Displaced Persons.³ K tomu je nutné připo-

---

1 Tato publikace byla vydána s finanční podporou grantu poskytnutého GA UK č. 566218, s názvem *Displaced Persons (přemístěné osoby) v Evropě po druhé světové válce v československém kontextu*, řešeného na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy.

2 Jana Kasíková, Ústav český dějin, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova, Náměstí Jana Palacha 2, Praha 116 38, Česká republika, jasik@seznam.cz

3 Tento údaj např. uvádí DEFRANCE, C. — DENIS, J. — MASPERO, J., *Personnes déplacées en Allemagne occupée et guerre froide: une introduction*, in: DEFRANCE, C. — DENIS, J. — MASPERO, J. (eds.), *Personnes déplacées en Allemagne occupée et guerre froide*, Bruxelles 2015, s. 12, autoři jej přebírají z kapitoly WIESEMANN, F. — BRANDES, D., *Displaced Persons*, in: BRANDES, D. — SUNDHAUSSEN, H. — TROEBST, S. (eds.), *Lexikon der Vertreibungen. Deportation, Zwangsaussiedlung und ethnische Säuberung im Europa des 20. Jahrhunderts*, Böhlau

číst osoby vyhnané po válce ze svých domovů (které nebyly mezi DPů zařazovány), osoby na útěku či směřující z jiných důvodů do emigrace, krajany vracující se v rámci reemigračních akcí a za specifické bychom mohli označit i přesuny vojáků, pracovníků či dobrovolníků humanitárních organizací. Po válce se tedy ocitáme v prostoru „v pohybu“, všemi směry, z různých výchozích bodů a do různých destinací. Mění se také uspořádání politické, sociální či hospodářské. V západní historiografii je toto dynamické období označováno jako období přechodu. Displaced Persons jako by byly jeho ztělesněním, nesou následky minulé válečné politiky, péče o ně je organizována mezinárodní politikou „přechodového“ období a právě v otázce Displaced Persons krystalizují první sporné body tvořících se dvou mocenských bloků. Tento fakt vnímali již současníci, známým a trefným je např. výrok britského spisovatele Evelynna Waugha, který termín Displaced Persons označil za jedno z klíčových slov desetiletí.⁴

Výzkum problematiky Displaced Persons má některé charakteristiky. Je svěbytným tématem, jehož výzkumem se zabývá řada badatelů, ale i institucí a projektových týmů. Často se však také vyskytuje jako součást dalšího, souvisejícího tématu (nucené práce, koncentrační tábory, poválečná emigrace apod.). Jestliže je nelehké (a mnohdy i diskutabilní) jej od těchto témat oddělovat, ukazuje nám výzkum DPů nové úhly pohledu, doplňuje mozaiku složité poválečné doby a zároveň přináší její další neopominutelný rozměr.

Následující studie je rozdělena do několika celků a klade si za cíl nejen seznámit čtenáře s problematikou jako takovou, ale i s jejím výzkumem a konkrétními zkoumanými okruhy problémů. Vzhledem k tomu, že v české historiografii jde o téma opomíjené, navazuje studie v tomto zejména na zahraniční bádání, ve kterém je téma DPů promyšleno v různých souvislostech i vzájemně odlišných (či doplňujících se) metodologických přístupech.

POVÁLEČNÉ DISPLACED PERSONS

Během válečného konfliktu bylo přesunuto mimo své domovy (a ve velké části i mimo svou vlast) do té doby nevídané množství osob, ať už se jednalo o přemístění nucené (přesuny do koncentračních táborů, na nucené práce) či vynucené okolnostmi (emigrace). Ačkoli se část přemístěných vrátila do svých domovů již během války, uvědomovali si mnozí, že i po válce zůstane mimo vlastní domov velké množství osob, jejichž nekoordinovaný pohyb by způsobil nejen obecný chaos, ale při tehdejších neutešeném stavu zásobování, infrastruktury či administrativy i potíže zdravotní, dopravní, či kriminální. Někteří teoretici dokonce již v průběhu plánování upozor-

---

2010. Odhad počtu poválečných Displaced Persons však kolísá mezi 10–20 miliony, protože není vždy jasná kategorizace a rovněž oficiální statistiky nezachytily všechny přemístěné osoby.

4 WAUGH, E., *Sword of Honour: A Final Version of the Novels Men at Arms (1952), Officers and Gentlemen (1955) and Unconditional Surrender (1961)*, London 1965, s. 605, převzato z SHEPHARD, B., *The Long Road Home, The Aftermath of the Second World War*, New York 2011, s. 52.

ňovali na naléhavou nutnost věnovat tomuto problému pozornost, neboť v něm již předpokládali krystalizaci poválečné nestability.⁵

Skupina těchto přemístěných, Displaced Persons, byla specifická v několika ohledech, např. prožitou zkušeností vykořenění či přímou návazností na válečné události. Především se však předpokládalo, že se jedná o osoby přesunuté mimo vlast pouze dočasně. Tento základní rys byl také pojítkem jinak velmi nesourodé skupiny lidí.⁶ Očekával se proto jejich co nejrychlejší návrat do vlasti, tedy jejich repatriace. Otázkou zůstávalo, jak tento rychlý a hladký přesun milionů lidí efektivně zajistit, jakou péči poskytnout osobám čekajícím na repatriaci (tedy v tzv. přechodné době) a kdo měl nést za takovou organizaci zodpovědnost. Vzhledem k tomu, že se mezi DPů jednálo o příslušníky různých států, bylo od počátku zřejmé, že řešení bude hledáno na mezinárodní úrovni. Otázka DPů úzce souvisela i s úvahami celkové poválečné obnovy válkou zničeného kontinentu, není proto náhodou, že byla promyšlena v rámci stejných institucí.

Samotný pojem Displaced Person se nejprve užíval jako „pracovní“ v administrativních dokumentech, záhy se začínala hledat jeho přesná definice, aby bylo možné odlišit osoby, které mají nárok na zvláštní podporu (dočasnou péči a repatriaci). V první řadě byly DPů odlišeny od předválečných politických uprchlíků. DPů byly osoby přesunuté v důsledku válečných událostí a, jak již bylo řečeno, měly se vrátit pokud možno do svých domovů. Oficiální organizace měla tento přesun pouze koordinovat, udržet v daných mezích a zajistit péči v tzv. přechodné době. Jak uvidíme vzápětí, dle plánů šlo o dočasný problém, dočasný status osob a koneckonců i dočasnou působnost organizací pečujících od DPů (spojenecké jednotky SHAEF, UNRRA).

PŘÍPRAVY BĚHEM VÁLKY A INSTITUTE PRO DISPLACED PERSONS

Již v roce 1940 Winston Churchill proklamoval nutnost přípravy plánů na řešení poválečné situace ještě během konfliktu.⁷ Praktickým krokem k tomu bylo založení Mezispojeneckého výboru pro poválečnou obnovu. Ten byl podle svého předsedy nazývaný běžně také jako Leith-Rossův komitét.⁸ V rámci promyšlení poválečné obnovy zařadil do svého jednání také plány na péči a repatriaci DPů. Plány, které vznikaly za pomoci konzultace s exilovými vládami, byly velmi propracované a podrobné. Již

5 REINISCH J., *Old Wine in New Bottles? UNRRA and the Mid-Century World of Refugees*, in: MATTHEW, F. — REINISCH, J., *Refugees in Europe, 1919–1959: A Forty Years' Crisis?*, [Bloomsbury kindle edition] 2017.

6 Zajímavý rozbor k tomuto fenoménu např. COHEN D. G., *Naissance d'une nation: les personnes déplacées dans l'après-guerre européen*, in: ROHRBASSER, Jean-Marc — ROUSSO, H., (eds.), *1939–1945, une démographie dans la tourmente (1939–1945: Demographic upheavals)*, Paris 2015, s. 361–382.

7 HOLIAN, A., *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany*, Ann Arbor 2011, s. 42.

8 Inter-Allied Committee for Postwar Requirement. Viz k tomuto období KASÍKOVÁ, J., *Af mohou přijeti*, Praha 2017, s. 47–85.

tady byla představena základní skica péče vyživovací, zdravotní, ošacovací, zásobovací, transportní apod. Nebyl však, mimo jiné, vyřešen problém získání prostředků na tak rozsáhlou akci. Paralelně vznikla v USA pod ministerstvem zahraničí kancelář pro záležitosti poválečné obnovy (OFFRO),⁹ zabývající se rovněž otázkami poválečného překročení amerického izolacionismu. Představitelé obou institucí se sešli na počátku roku 1943 a v této souvislosti zřejmě vznikla myšlenka společné instituce Spojenců pro poválečnou obnovu.¹⁰ Dlouhodobá mezinárodní vyjednávání vedla na podzim r. 1943 k ustavení Organizace spojených národů pro pomoc a obnovu (*United Nation for Relief and Rehabilitation Administration*), označované většinou jednoduše zkratkou UNRRA.¹¹ Další plánování péče o DPů bylo převedeno pod zvláštní výbor této nově vzniklé organizace.¹² Přesto však měly aktivity předchozí, tj. Mezispojeneckého výboru i OFFRA, zásadní význam v základní definici a načrtnutí problému, dále pak v definici samotné kategorie DPů, ale i např. v personální kontinuitě.¹³ Mezi prvními iniciátory otázky řešení situace přemístěných osob byly také jednotlivé vlády, zejména pak vlády exilové, jejíž členové v podstatě sami pod kategorií DPů následně spadali.¹⁴ Těžiště činnosti v otázce DPů však bylo nejprve ve Výboru pro poválečnou obnovu a následně pod organizací Spojených národů pro pomoc a obnovu (dále jen UNRRA).

Poválečnou obnovu a její institucionální zajištění bylo třeba sledovat v širší perspektivě (problematika DPů tvořila jen část agendy), přičemž se zájem soustředil na obecné hospodářské a též politicko-sociální otázky. UNRRA představovala základní pilíř těchto úvah, ale také do té doby nevídanou spolupráci v podpůrné oblasti na mezinárodní úrovni. Princip pomoci poválečné obnově spočíval zejména v hospodářské pomoci, země postižené válkou (na základě vlastní žádosti o konkrétním množství a struktuře pomoci, následně schválené v rámci UNRRA) dostávaly dodávky základních komodit-surovin, potravin, oblečení, léků či přístrojů a strojů.¹⁵ Jako svůj další významný úkol plánovala UNRRA převzít péči o DPů na okupovaném území.

V následujícím období se však vyskytly komplikace. UNRRA v některých jednáních stagnovala a rovněž v personální politice se od vrcholových orgánů po nově přijímané dobrovolníky vyskytovaly problémy, které nejenže zpomalovaly přípravu, ale

⁹ *Office of Foreign Relief and Rehabilitation Operations.*

¹⁰ REINISCH.

¹¹ Zkratku UNRRA jako samostatné slovo přebíraly jednotlivé jazyky. V češtině bylo dokonce skloňováno (Unrrou, Unře).

¹² Jednalo se o výbor *Standing Technical Committee on Displaced Persons*, viz Národní archiv (dále NA), fond Ministerstvo hospodářské obnovy — Londýn, kart. 59, inv. č. 217, UNRRA zřízení (Agreement).

¹³ Např. generálním vedením UNRRA byl pověřen Herbert H. Lehman, bývalý významný guvernér New Yorku.

¹⁴ Samostatná iniciativa se vyvíjela i ve Výboru exilových vlád (*Comité Interallié pour l'Étude de l'Armistice*), viz KASÍKOVÁ, s. 50.

¹⁵ Od zahajující konference 9. 11. 1943 ve Washingtonu se konaly další (např. v Montrealu roku 1944) a zasedaly pravidelně specializované výbory, mezi nimi i výbor pro Displaced Persons.

téměř zpochybňovaly budoucí funkčnost organizace.¹⁶ Při postupujících osvobozovacích bojích se v některých oblastech, mimo jiné co se týče péče o Displaced Persons, chopilo iniciativy vrchní velitelství spojeneckých vojsk (SHAEF).¹⁷ To se při svém postupu osvobozovacích bojů setkávalo přímo s Displaced Persons v terénu a bylo třeba prakticky vyjednat, jakou péčí o ně bude postaráno. SHAEF proto jednalo o bilaterálních smlouvách, které pak uzavíralo s jednotlivými státy.¹⁸

Tento stav způsoboval dvojkolejnost, ze které byly zmatené partnerské strany, které již byly zavázány multilaterální smlouvou UNRRA a nyní se nově zavazovaly bilaterální dohodou se SHAEF. Obě dvě instituce mezi sebou taktéž začaly jednat, přičemž se v rámci tzv. Memoranda č. 39 výrazně prosadila koncepce SHAEF.¹⁹ Díky svému hierarchickému uspořádání a pevně dané organizaci, dostatku transportních prostředků i vojáků, kteří mohli suplovat personální nedostatek dalších organizací, přebíralo SHAEF péči o Displaced Persons v průběhu osvobozovacích bojů pod svůj dohled a UNRRA zajišťovala personál, materiální prostředky a administrativní chod táborů pro shromážděné Displaced Persons. Takto bylo uspořádání zavedeno v tzv. západních okupovaných zónách na území Německa a Rakouska, tedy pod budoucí správou americkou, britskou a francouzskou.

V tzv. východní zóně spravované vojsky Rudé armády nebyla otázka Displaced Persons řešena zvláštní organizací, s nadsázkou se někdy vyskytuje tvrzení, že zde jako by „problém DPů neexistoval“.²⁰ Při vzájemném vyjednávání mezi západními Spojenci a představiteli SSSR o Displaced Persons se řešení ze strany SSSR odkládalo až na posouzení dle aktuální situace. Zástupce SSSR zároveň byl členem výboru DPů v UNRRA, nechyběla tedy informovanost o základních diskuzích. Argument SSSR mohl být v prvé řadě logický — reálná situace se značně lišila od předpokladů a realizace mnohých plánů tak později skutečně nemohla přijít v potaz. Byla sice uzavřena dohoda mezi vojenským velením na začátku roku 1945, že i na území okupovaném SSSR dojde vždy k ustanovení velitele zodpovědného za otázku DPů a zejména za převzetí sovětských Displaced Persons.²¹ Ponechání řešení dle situace ad hoc však zároveň způsobilo, že v chaotické době byla v této otázce v podstatě přerušena komunikace a tedy i kooperace mezi západními zónami a zónou východní. Navíc ve vý-

16 SHEPHARD, s. 43–61.

17 *Supreme Headquarters, Allied Expeditionary Force*, fungující pod tímto označením od konce roku 1943 pod vedením gen. Eisenhowera až do července r. 1945 jako zodpovědná autorita na okupovaném území.

18 Ne vždy byla situace jednoduchá. Např. Československá exilová vláda v Londýně od začátku roku 1944 také se SHAEF jednala, nepanovala však shoda v některých otázkách. Protože však bylo potřeba v průběhu osvobozovacích bojů již otázku spolupráce bezodkladně řešit, uzavřelo SHAEF s československými představiteli jednostrannou dohodu, dle které byli českoslovenští repatriční styční důstojníci zařazeni do organizace péče o DPů. Archiv ministerstva zahraničních věcí ČR (dále AMZV), fond Londýnský archiv — důvěrný (dále LA-D), kart. 200, čj. 8163/dův/44.

19 JACOBMEYER, W., *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer: Displaced Persons in Westdeutschland 1945–1951*, Göttingen 1985, s. 24.

20 HOLIAN, s. 3.

21 The National Archives of the UK (dále TNA), War Office (dále jen WO) 205/1028.

chodním bloku chyběla od počátku osvobozování koncepce, dle které by bylo možné začít s péčí a repatriací DPů, nebo nebyl tento postup jednotně uplatňován a komunikován západním orgánům. Vlastní organizace pak v praxi probíhala improvizovaně dle rozhodnutí konkrétních vojenských velitelů a stávala se značně nepřehlednou jak pro jednotlivé státy pátrajících po vlastních DPů či pro Spojence snažící se o kooperaci např. v rámci organizace transportů, tak pro samotné Displaced Persons. Ty následně často unikaly oficiální péči a volily jako řešení samostatný návrat, tzv. samorepatriaci, které se právě předběžné plány snažily zabránit.

Co se týče Displaced Persons, které se nacházely na území osvobozených států, kde nebyly zřízeny okupační zóny, probíhala zde repatriace pod kompetencí jednotlivých státních úřadů. Jejich administrativně-organizační řešení situace se mohlo lišit, v Československu např. byl zřízen zvláštní repatriční odbor pod ministerstvem ochrany práce a sociální péče. Některé státy pak mezi sebou uzavíraly zvláštní dvoustranné repatriční dohody (ovšem v rámci závazků vyplývajících z multilaterálních dohod UNRRA), ve kterých vymezovaly způsob repatriace, financování a péče o vzájemné státní příslušníky-repatrianty.²²

OD REGISTRACE PO REPATRIACI

Osoby, které byly za války přemístěné a nacházely se mimo svůj domov, se nejprve registrovaly u příslušného, tj. většinou nejbližšího, repatričního styčného úřadu či repatričního styčného důstojníka.²³ Místa registrace byla nejprve značně improvizovaná, postupně ale byla vytvořena síť center a zejména zvláštních táborů pro Displaced Persons (označovaných jako DP-Centre, později DP-Camp). Šlo buď o nově zřízené tábory, nebo se využívalo prostor, ve kterých bylo koncentrováno větší množství DPů, tedy např. některých komplexů ubytoven, ale i prostorů bývalých koncentračních táborů, které byly mnohdy pod změněnou správou transformovány na tábor pro DPů.

Důležitou roli v organizaci sehrály na některých místech také samosprávné jednotky, které mezi sebou vytvořili samotní repatrianti, často na základě národnostního měřítko. Některé samosprávné jednotky vznikly ještě před osvobozením.²⁴ V otázce repatriace byla nejprve jejich existence podporována, ulehčovalo se tím části administrativy, která byla i tak přetížená. Národní výbory tak mohly rozhodovat o nároku na udělení víza, o zařazení do transportu apod. Ne vždy však spolupráce s příslušným národním repatričním styčným důstojníkem fungovala. I mezi samotnými DPů v táboře mohly vznikat neshody a někdy bylo zřízeno více výborů jedné národnostní

²² Československo postupně v letech 1944–1945 uzavřelo repatriční dohody s Francií, Nizozemím, Belgií, Lucemburskem, Itálií a Polskem.

²³ Svého repatričního styčného důstojníka měla mít v ideálním případě každá národnost. Získal dočasnou vojenskou hodnost, která mu mimo přesné zařazení do armádní hierarchie SHAEF měla zajistit i dostatečnou autoritu.

²⁴ Např. Čechoslováci vytvářeli v některých koncentračních táborech národní výbory, viz např. Národní výbor Dachau, Vojenský ústřední archiv-Vojenský historický ústav (dále VÚA-VHÚ), fond Koncentrační tábory, kart. 24, inv. č. 110, sign. Da, složka 1.

skupiny. Aby se zamezilo této vícekolejnosti a také zpomalování implementace některých nařízeních, byla činnost samosprávných jednotek později omezována či limitována ve svých kompetencích.

V prvních měsících řídilo organizaci SHAEF, které k této činnosti vyčlenilo část svých jednotek. Administrativu a personální obsazení zajišťovala UNRRA, která nejprve své pracovníky vyškolila ve zvláštních střediscích. Tzv. UNRRA týmy sestávaly minimálně z 8 osob — ředitele, zástupce a pracovníků, mezi nimi zapisovatele, ošetřovatele, kuchaře a řidiče. Již do léta roku 1945 pracovalo v terénu přibližně 450 týmů.²⁵

Zásadní místo v celé organizaci zaujímal lékařská péče. Nad některými objekty byla vyhlášena karanténa. Mezi nejrozšířenější nemoci patřily tuberkulóza, infekční břišní tyfus, ale i celkové vyčerpání organismu, které rovněž znemožňovalo okamžitý přesun Displaced Person. Např. z koncentračního tábora Dachau tak mohly být první transporty vypraveny až v půlce května, přestože tábor byl osvobozen již měsíc před tím. Neméně důležitá byla i otázka výživy a dostatečné dodávky potravin. Již během plánů byla promyšlena minimální kalorická spotřeba, kterou je třeba naplnit. Podobně tomu bylo s péčí ošacovací, ačkoli např. mnozí vězni koncentračních táborů se vraceli ještě v původním oblečení a nové získávali až díky ošacovací péči ve vlasti.²⁶

Transfery do vlasti byly prováděny několikerým způsobem, v počátcích však bylo jejich uskutečňování komplikované vzhledem k poničené infrastruktuře, nedostatku paliv, ale i častým poruchám vozidel. Nejprve převoz samotný v západních okupačních zónách zajišťovala armáda pomocí vlastních prostředků. Naopak vlastní iniciativy jednotlivých států byly omezovány, přebíraly péči o své navrátilce často teprve na vlastním území.²⁷ Případně záleželo na repatriční dohodě mezi státy či s vojenskými autoritami a státy vypravovaly pro vlastní státní příslušníky delegaci k jejich repatriaci, často v podobě autokolon. Přesuny většího množství DPů se uskutečňovaly zejména vlakovými transporty. Trať však byly zejména v některých úsecích značně přetížené, a sloužily i k přepravě vojenského materiálu či některých prioritních skupin. To způsobovalo zdržení repatriace jiných DPů, např. sovětských repatrianti měli prioritu při převozu a načas musela být pozastavena repatriace polských DPů.²⁸ Užívanou byla také lodní či pravidelná letecká doprava, které se využívalo na repatriaci ze vzdálenějších destinací, její kapacita však byla značně omezená.

Ve východní okupační zóně nebyla péče o osoby, které by pod status Displaced Person dle mezinárodního konsenzu spadaly, jednotná. Péči i transport zajišťovaly jednotlivé armádní jednotky, případně úřadovny a mise, které z vlastní iniciativy vysílaly jednotlivé státy. Ve východním bloku tak probíhal návrat mnohdy živelně, samorepatriace někdy byla sovětskými autoritami dokonce podporována jako ulehčení jejich vlastní správě.

---

25 JACOBMEYER, s. 31.

26 KASÍKOVÁ, s. 52–55, dále s. 111–125.

27 V případě Československa tak např. bylo stanovené místo předání repatriantů od správy západních zón do péče československých orgánů v Plzni. Americké jednotky sem dopravovaly až 2500 repatriantů denně. NA ČR, fond Ministerstvo práce a sociální péče — repatriace, kart. 209, Zpráva z repatriční činnosti v Plzni.

28 SHEPHARD, s. 92.

Displaced Persons, které se nenacházely v okupačních zónách, ale v osvobozených státech, byly převzaty do péče dle tamní organizace, případně repatriovány na základě vzájemných repatričních dohod s jinými státy, které pro tento účel zřizovaly i ubytovny pro konkrétní národnosti. Působily zde také zvláštní repatriční mise, jejichž cílem bylo zajišťovat transport, nutnou první pomoc a péči a také evidenci, kterou následně sdílely s místními orgány i s dalšími misemi.

„POSLEDNÍ MILION“ A „HARD CORE“?

Přes velké množství komplikací probíhala repatriace Displaced Persons rychlým tempem a většina Displaced Persons se do konce roku 1945 vrátila do vlasti.²⁹ Vzápětí však začal vyvstávat neočekávaný problém, na který nebyly předběžné plány prakticky připraveny. Některé Displaced Persons návrat do vlasti odmítaly. Důvodů pro to bylo více, ne vždy byly jednoznačně určitelné. Mohlo jít o důvody osobní, jako byl šatek apod., za nejvýznamnější však někteří badatelé považují důvody ekonomické, které se často skryly pod jinou záminku.³⁰ Z výše nastíněného se vynořují oblasti související s problematikou Displaced Persons, bez jejichž studia jsou některé aspekty nepochopitelné. Vyzdvihněme dvě z nich, které vývoj organizace o DPs zásadně určovaly (ale které jí zároveň byly zpětně ovlivňovány) a to vztahy mezi velmocemi a židovskou otázkou.

Zásadním rámcem byly vždy v otázce DPs diplomatické vztahy mezi státy, zejména mezi velmocemi. Péče o DPs začala být plánována v době, kdy ještě USA nevstoupilo do války. Otázka DPs, jako nejen bezpečnostní, ale také ekonomická, se prolínala do vztahů USA a Velké Británie v jednání o budoucí organizaci Spojených národů, ale i v jednání o půjčce. Mnohem významněji však do organizace repatriace zasáhly požadavky dalšího spojence, Sovětského svazu, a proměňující se vztah západních mocností k němu. Nejvýrazněji k tomu došlo v otázce dobrovolnosti repatriace, kdy SSSR zastával jednoznačně názor na povinnou repatriaci a předání vlastních státních příslušníků do vlastní kompetence. Tento postup byl dohodnut na konferenci na Jaltě a v prvních měsících po skončení války dodržován. Politické důvody odmítnutí repatriace se objevily zejména právě u občanů východního bloku. Panovaly obavy z možné perzekuce nebo neochota vrátit se do vlasti, která se dostala pod vliv komunistických vlád. Repatriaci ve velkém počtu odmítali vedle občanů SSSR zejména Poláci či Displaced Persons pobaltských národností. Příslušnost k SSSR a tedy povinnost repatriace se také vyhrtila u některých „nejasných národností“ (Ukrajinců ad.), společně s dalšími spornými body tak západní mocnosti postupně měnily své stanovisko a začaly se důrazně stavět za dobrovolné rozhodnutí o repatriaci. Tento postoj byl nejen jedním z prvních ohnisek sporu mezi tvořícími se mocenskými bloky, ale i budoucí závazek pro západní spojence, že zajistí budoucnost nerepatriovaným DPs. Západní spojenci nejednali jen z dobré vůle, ale reagovali i na skutečnou situaci a další politické závazky.³¹

29 Dle některých odhadů se dařilo přemísťovat až 33 tis. osob denně. HOLIAN, s. 3.

30 Např. již zmínění historici studující téma DPs v globálním měřítku Mark Wyman či Ben Shephard.

31 SHEPHARD, s. 78–96.

Samostatnou se pak stala otázka Židů, která nebyla zpočátku tak jednoznačná, jak by se z dnešního pohledu mohlo zdát. Židé nejprve nebyli rozlišováni jako samostatná národnost a preferovala se jejich repatriace do státu, odkud pocházeli. Vliv prožitých válečných hrůz, rozvíjející se sionistické hnutí mezi přeživšími Židy, prosazování uznání za samostatnou národnost a v neposlední řadě politická podpora USA prosadily změnu tohoto vnímání (zejména vůči Velké Británii, která se snažila zamezit nasměrování přeživších Židů do Palestiny, svého mandátního území, kam však probíhala nadále ilegální imigrace).³² Ačkoli nelze tento fakt paušalizovat, protože řada Židů skutečně byla repatriována do země svého původu jako její státní příslušníci, právě Židé mnohdy namísto repatriace požadovali možnost dalšího přesídlení, nejžádanějšími destinacemi byly vedle Palestiny i Spojené státy.³³ Židé také poměrně záhy vytvořili specifické kulturní prostředí v DP's Campech, přičemž některé DP-Camps byly vyhrazeny pouze jako židovské.

Otázka emigrace Židů se objevila nejen u těch, kteří vyčkávali v táborech pro Displaced Persons, ale intenzivně rovněž u těch, kteří po repatriaci opět volili útěk do zahraničí. Významný je zde zejména případ Polska, kde se od léta 1945 zvedla vlna anti-semitských projevů a podnítila desetitisíce polských Židů k opětovné emigraci.³⁴ Tito lidé byli opět, někteří vlastně podruhé, zařazeni do péče o DP's a pod správu UNRRA. Nejen s židovskými Displaced Persons, ale zejména s nimi, souvisí také otázka tzv. bezprizorních dětí, tedy dětí, které neměly opatrovníka (nebo o něm nevěděly). Péči o tyto děti přebírala UNRRA, vznikala dětská centra i přechodné domovy, kde se děti po prožitých válečných zkušenostech opět socializovaly.³⁵ Nebyly podceňovány ani psychologické dopady, teoretické předpisy citlivě reflektovaly zacházení s těmito dětmi tak, aby se negativní dopady na jejich psychiku pokud možno co nejvíce eliminovaly. Zmíněná centra měla někdy ještě jinou funkci, kterou bychom mohli nazvat nacionalizací dětí. V dané době byl upřednostňován národnostní faktor, ačkoli děti byly mnohdy již z původního prostředí vykořeněny. Musely se tak opět učit nejen jazyku, ale i zvykům vlastní tj. původní země.³⁶ Péči o židovské děti přebíraly také některé židovské organizace, které např. zajišťovaly jejich emigraci, nejčastěji opět do Spojených států, Kanady či Palestiny.

Již tyto základní problematické oblasti nám ukazují, že předpoklad dočasnosti DP's problému byl částečně mylný. Po necelém roce organizace repatriace zůstával v tá-

32 Tamtéž, s. 349–383. Ben Shephard právě aspekt vzedmutého sionistického hnutí pod vedením Ben-Guriona a příklon americké politiky na stranu Židů považuje za klíčové v celém obratu nového pohledu na Židy a jejich právo a požadavek vlastního státu v Palestině.

33 Dále pak např. státy jižní Ameriky, Kanada či Austrálie.

34 Známým se v této souvislosti stal zejména pogrom v Kielci z července 1946, který zvedl další vlnu úteků Židů z Polska v druhé polovině roku.

35 HELBING, I., *Kinderzentren für polnische Kinder und Jugendliche in der britischen Besatzungszone*, in: PLETZING, Ch. — VELKE, M., *Lager — Repatriierung — Integration, Beiträge zur Displaced Persons-Forschung*, Leipzig 2016, s. 47–70.

36 Preferovalo se tedy, aby např. dítě bylo posláno do dětského domova v zemi svého původu, než aby zůstalo např. v nové adoptivní rodině v jiné zemi, zejména v Německu. Viz SHEPHARD, s. 305–327.

borech tzv. „last million“ Displaced Persons, u kterých bylo nutné vytvořit struktury dlouhodobější péče.³⁷ Jednotlivé tábory se tak začaly proměňovat ve svébytné celky, ve kterých se postupně vytvářely nejen samosprávné, ale i kulturní či vzdělávací instituce dlouhodobějšího působení. Specifický byl také život v těchto táborech, např. co se týče zapojení DPů do práce či jejich uzavřenost vůči okolnímu světu. Palčivou se ale také stávala otázka budoucí péče o tyto osoby, protože SHAEF přestalo působit již v létě r. 1945 a UNRRA ukončovala prakticky svou činnost v létě r. 1947.

V úvahu připadaly tři řešení situace dlouhodobých Displaced Persons (tj. last million), označovaných někdy také za „hard core“ skupinu — jejich pozdní repatriace, integrace nebo emigrace. Kampaně, které přesvědčovaly DPů k pozdější repatriaci nenalézaly obvykle širší ohlas, naopak se šířila mezi DPů mnohdy protisovětská kampaň.³⁸ Vůči sovětským DPů však někdy docházelo k násilnému zařazení do transportů, čemuž se snažily bránit i západní orgány. Integrace DPů byla problémová z několika důvodů. Německo se potýkalo s množstvím nově příchozích Němců z východních oblastí, stejně jako s nedostatkem surovin, potravin či ubytovacích prostor. Pro mnohé DPů navíc integrace mezi obyvatelstvo, ve kterém stále viděly nepřítele, nebyla myslitelná. Ke kontaktům však přesto docházelo, zejména v pracovním prostředí nebo při obchodních, ale i osobních stycích. Podobně ale nebyl myslitelný stálý pobyt v DP táborech, které byly zřízeny pro dočasné fungování. Preferovaná tedy většinou pro tyto dlouhodobé Displaced Persons (vedle již zmíněných pojmů *last million* či *hard core* se také užívalo označení DPů *à long-term*) byla emigrace, ať už z důvodů ekonomických či ideologických. Té však bránily imigrační kvóty jednotlivých zemí.

V souvislosti s vytvářenými mocenskými bloky také docházelo k odlišným přístupům k DPů. Jednotlivé osoby musely absolvovat výslechy (*screening*), které tuto pozdější dobu organizace péče o DPů charakterizovaly a poznamenaly.³⁹ V táborech se šířily nejrůznější kampaně a také podezřívavý přístup mezi Displaced Persons na jedné straně a mezi autoritami na straně druhé. Výrazněji se zde projevil některé aspekty, jako např. kulturní nepochopení situace některých národnostních skupin ze strany pracovníků správy či naopak snaha využít „nečinné“ DPů jako chybějící pracovní sílu.⁴⁰

V táborech pro DPů také byly koncentrovány další skupiny osob, které do kompetence UNRRA spadaly dočasně. Mnohdy nebyl status těchto osob jasný resp. určený, proto byly také podrobovány výslechům a podle posouzení předávány kompetentním institucím. V péči UNRRA ale také zůstávaly mnohdy z důvodu, že tato instituce k zajištění organizace péče o ně nebyla k dispozici. Vedle DPů dle původní definice

³⁷ Šlo o necelý milion, přes 700 000 osob. COHEN, G. D., *In War's wake: Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, Oxford 2011, s. 5–6.

³⁸ SHEPHARD, s. 203–229.

³⁹ DEFRANCE, C. — DENIS, J. — MASPERO, s. 15.

⁴⁰ Mezi mnohými studiemi na toto téma zmiňme SALVATICI, S. *From Displaced Persons to Labourers: Allied Employment Policies in Post-War West Germany* či REINISCH, J., *Refugees and Labour in the Soviet Zone of Germany, 1945–9*, in: REINISCH, J. — WHITE, E. (eds.), *The Disentanglement of Populations: Migration, Displacement in postwar Europe, 1944–49*, Basings- toke 2011.

setrvávajících dlouhodobě v táborech se jednalo např. o příslušníky bývalých nepřátelských států, sporné případy, podezřelé z kolaborace či nové emigranty zejména z řad Židů. Všechny tyto okolnosti tlačily na dlouhodobější organizovanost, pevnější institucionalizaci a v neposlední řadě jasnější definici statusu a práv uprchlíků na mezinárodní úrovni.

Organizace UNRRA ukončila svou činnost, jak bylo řečeno, v r. 1947, byly zastaveny dodávky do přijímajících zemí a připravována likvidace správy UNRRA v DP's táborech, některé z nich byly převzaty do místní státní správy. Zároveň ale již v průběhu roku 1947 probíhala jednání ohledně mezinárodní platformy pro uprchlíky, jež vyústila v založení Mezinárodní organizace pro uprchlíky (IRO).⁴¹ Ta převzala ve většině případů pod svou kompetenci péči o tábory pro Displaced Persons a péči o Displaced Persons obecně.

Další významný posun přineslo rozdělení světa do dvou mocenských bloků, které se v oblasti Displaced Persons projevilo novým trendem. Z východního bloku, kde přebíraly moc vlády komunistických stran, přibývalo z těchto zemí do západními mocnostmi spravovaných okupačních zón množství nových emigrantů. Byli dáni do péče IRO, u které podstoupili také výslechové řízení a byli umísťováni do táborů pro Displaced Persons, čímž získávali nárok na určitou podporu.⁴² Podobně jako již stávající Displaced Persons, vytvořili i nově příchozí specifickou kulturu v táborech, někdy národnostně rozdělených. Zakládali zde vzdělávací či kulturní instituce a obnovovali politickou činnost v exilu. Nepřipadala u nich již (až na výjimky) v úvahu repatriace, tyto nové Displaced Persons čekaly na možnost integrace či další emigrace. Tato neustálá fluktuace způsobovala nestálost dočasných institucí v táborech pro DP's a jejich pozdější zánik, i přes svou dočasnost se však pro vykořeněné Displaced Persons stávaly záchytným bodem sociálního života v provizorních podmínkách.

Kapitola poválečných Displaced Persons se z hlediska správní stránky uzavírá založením Úřadu Vysokého komisaře OSN pro uprchlíky (UNHCR)⁴³ v r. 1950 v rámci Organizace spojených národů. Displaced Persons získaly status uprchlíků. UNHCR také zavedla obecně platnou definici uprchlíka a kodifikovala jeho práva v rámci Ženevských konvencí v r. 1951. Neuzavřela se však kapitola Displaced Persons jako specifické skupiny a její společné zkušenosti vykořenění z domova, případně etapy života strávené v přechodných a nejistých podmínkách, kterou si s sebou nesli dále.

DEFINICE A REDEFINICE

Dosud jsme se záměrně nedotkli podrobně otázky definice termínu Displaced Persons, ačkoli ve své podstatě řešení problému předcházela. Podobně jako se však měnila situace, proměňoval se i diskurz označení přemístěné či vymístěné osoby jako Displaced Persons a bylo nutné kategorii redefinovat, až svůj obsah v podstatě změnila.

41 *International Refugee Organisation*, přehledně o tomto přechodu např. JACOBMEYER, s. 153 an.

42 Dobové prameny je označují někdy termínem „infiltrées“.

43 *United Nations High Commissioner for Refugees*, viz www.unhcr.org.

Základní definici Displaced Person předložil již Mezinárodní spojenecký výbor. Tím dal v podstatě základ pro další vnímání pojmu či kategorie, jak bylo převzato do jednání v rámci UNRRA a dalšími institucemi. Obecně byl termín Displaced Person definován jako osoba přemístěná v důsledku válečných událostí, a to v nejširším slova smyslu, přičemž další podkategorie (deportovaný, evakuovaný, vyhnanec, expatriant, kolonista či nasazený pracovník atd.) definovaly jednotlivé případy možného důvodu přemístění.⁴⁴ S Displaced Persons se sice někdy jednalo různě podle důvodu přemístění (např. prioritní byla péče o bývalé vězně koncentračních táborů apod.), důležité ale bylo, co se bude s těmito osobami dít po jejich osvobození. Zřetelně tento aspekt zdůraznilo vrchní velitelství SHAEF, organizující v prvních měsících návraty DP. Pojalo v návaznosti na tuto svou funkci termín Displaced Persons z opačné perspektivy. Nehledalo důvody přemístění dané osoby, ale naopak její budoucí osud. Dle této definice SHAEF z poloviny r. 1944, kterou někteří badatelé považují za první konkrétní vymezení kategorie, byla Displaced Persons osoba, která se ocitla mimo svou vlast a přála si návrat do ní, nebo osoba hledající novou vlast, nemohouc toho však dosáhnout vlastními silami.⁴⁵ V neposlední řadě také musíme zdůraznit, že praktická péče se vztahovala pouze na Displaced Persons tzv. spojeneckých států, dalšími kategoriemi byly „nepřátelské DP“ a „ex-nepřátelské DP“. SHAEF, jako vojenská jednotka, zahrnovala navíc pod obdobnou péčí válečné zajatce (Prisoners of War, označovaných mnohdy jen zkratkou PW).

Ačkoli se v seznamu podkategorií objevuje rovněž uprchlík a jeho definice, obecná snaha byla delegovat předválečné i další uprchlíky na jiné organizace. Vedle soukromých iniciativ fungovaly v době plánování péče o DP některé další mezinárodní instituce, které se péčí o uprchlíky zabývaly, avšak většinou ve vymezené oblasti.⁴⁶ Od konce první světové války fungoval úřad vrchního komisaře Společnosti národů pro uprchlíky, avšak jen pro jejich dočasné zajištění. Na jeho činnost navazoval, a byl významný nejen pro péči, ale i definici uprchlíka, tzv. Nansenův výbor pro uprchlíky, který byl zřízen zejména v návaznosti na vzednutou vlnu židovského předválečného uprchlického problému ve třicátých letech. V neposlední řadě důležitou a dlouhodobou péči zastával Mezinárodní Červený kříž. Svou působností zřejmě nejrozsáhlejší pak byl Mezivládní výbor pro uprchlíky (IGCR).⁴⁷ Mezi poslední jmenovanou organizací, IGCR, a organizací UNRRA byly vymezeny kompetence obou institucí tak, aby se jejich činnost co možná nejméně kryla.⁴⁸ Zatímco UNRRA pečovala o přemístěné během války, IGCR spravovalo péči o uprchlíky předválečné, případně poválečné, zde však nebylo rozdělení prozatím jasně vymezeno.

Společně s problémem tzv. „last million DP“, jejichž repatriace byla z různých důvodů neproveditelná, a společně s novými uprchlíky, zejména ze zemí sovětského

44 AMZV, fond LA-D, k. 200, Suggested Classifications of Displaced Persons.

45 JACOBMEYER, s. 31.

46 Přehledný rozbor k této problematice viz REINISCH.

47 Intergovernmental Committee for Refugees.

48 Archives nationales (France), AJ/43/47, IC/ADM/9.(2). Memorandum. The Relations between the intergovernmental Committee and the United Nations Relief and Rehabilitation Administration.

bloku, se obě kategorie, tedy dočasné DP s a uprchlíka, začaly překrývat. Protože neexistovala pro uprchlé prakticky jiná zřízení než tábory pro DP s, usilovali tito nově příchozí také o tento status, aby mohli být zařazeni do případného azylového řízení. Byli tedy záhy také označováni jako DP s.⁴⁹ Péči o obě skupiny navíc přebírala Mezinárodní organizace pro uprchlíky IRO, rovněž však fungující jen dočasně (1947–1952).

Od roku 1948 sledujeme úplné stírání hranic mezi oběma pojmy, DP s a uprchlík. Začínají být volně zaměňovány, a to i v oficiálních prohlášeních. Zajímavostí je, že pojem Displaced Persons byl pak častěji užíván jako symbol oběti, utrpení atd., zatímco uprchlík se používal spíše jako technický pojem.⁵⁰ I v dnešní době je pojem prakticky zaměňován, případně se užitím jednoho nebo druhého vyzdvihuje určitý aspekt (útěk, vykořenění atd.).

PROBLÉMY VÝZKUMU

Výzkum Displaced Persons s sebou nese mnohé komplikace. Obecně lze na DP s nahlížet buď jako na objekt (mocenské politiky apod.), či jako jednající subjekt (každodennost v táborech).⁵¹ V celkovém pojetí se však stále jedná o velmi heterogenní skupinu lidí, jejíž společné (byť v daný okamžik důležité) požitko zařazení pod jeden status bylo řešení dočasné, dokonce záměrně dočasné. Heterogenost tak zapříčiňuje obrovskou šíři zkoumaného problému a nutně také jeho značnou roztržitost. Řešením tak bývá často propojení části problematiky Displaced Persons s tématem souvisejícím (osvobození koncentračních táborů, poválečný uprchlický problém apod.). To s sebou nese jistě riziko vytržení z určitého kontextu či zúžení pohledu na Displaced Persons na několik málo aspektů. Naopak se však širší vnímání v propojení s další problematikou může odvážit problém Displaced Persons a jejich roli či zkušenost, hlouběji v daném aspektu analyzovat (např. co se týče chování k minoritám, proces společensko-hospodářské transformace, politika a konfliktní situace tvořících se mocenských bloků). Izolace problému DP s totiž v sobě také skrývá nebezpečí nereálného vytržení z kontextu, případně přisouzení role, umělé příslušnosti a tím pádem i vlastností sociální skupiny, kterou samy Displaced Persons jednoduše netvořily.

Následující část, zahrnující historii výzkumu Displaced Persons a některé významné tematické oblasti bádání, si opět neklade za cíl podat vyčerpávající přehled. Snaží se spíše nastínit některé vzory a trendy v oblasti DP s, případně předestřít diskuzi a preference dosavadního stavu zkoumání.

49 Přičemž není vyloučena kombinace toho, že daná osoba již byla perzekvována za války, jako Displaced Person již jednou repatriována a po emigraci po r. 1948 se o péči tentokrát již organizace IRO opět ucházela. Přibývalo však i množství lidí, kteří se za hranice dostali až v této době.

50 Přehledně k tomuto tématu COHEN, s. 380 či JOLY, L. — WIEVIORKA, A. — BRUTTMANN, T., *Qu'est-ce qu'un déporté? Histoire et mémoires des déportations de la Seconde Guerre mondiale*, Paris 2009.

51 DEFRANCE, C. — DENIS, J. — MASPERO, s. 19.

HISTORIE VÝZKUMU

Problém Displaced Persons je v posledních letech v centru zájmu badatelů různých zemí i různých zaměření. Právě jeho úzké vymezení v těsné blízkosti k dalším tématům, stejně jako jeho interdisciplinarita, může být limitem, ale také výzvou pro širší mezitematickou i mezioborovou spolupráci. V současné době se zájem koncentruje především na studium „hard core“ skupiny dlouhodobých Displaced Persons a někdy je s tímto obdobím a skupinou DPů zaměňováno studium DPů obecně. Pohled do historie výzkumu problematiky DPů nám může tento trend částečně vysvětlit v kontextu dlouhodobého vývoje, který odkryje jak preferované oblasti studia DPů v minulých obdobích, tak výzvy stojící před výzkumem dnes.

První období výrazného zájmu o problém Displaced Persons a populačních migrací obecně spadá do doby, kdy byl problém aktuální, případně ještě doznívaly následky zvolené politiky. Dodnes oceňované a svou komplexností v lecčem nepřekonané je dílo Eugena Kulischerera z roku 1948 *Europe on the Move*.⁵² Autor pojal válečné přesuny obyvatel (tedy budoucích DPů) v širším kontextu společně s poválečnými vysídlovacími procesy a zařadil je do migračních vln.⁵³ Pro Kulischerera, stejně jako pro další autory doby je typické, že část života byli angažováni v některé instituci, zabývající se právě řešením poválečných přesunů, resp. návratů obyvatel. Dalším obdobným komplexním a precizně vypracovaným dílem, na které dodnes odkazuje literatura, co se týče kvantitativních odhadů, ale i pojetí problematiky, je kniha Malcolma Proudfoota *European Refugees*.⁵⁴ Z tohoto díla pochází často zmiňovaný odhad, že počet nucených přesunů dosáhl ve válečném období 50–60 mil. osob, mezi ně jsou však vedle pracovníků nuceného nasazení, deportací atd. zahrnuty taktéž poválečné vysídlovací procesy. Inspirativní zůstává Proudfootovo dílo jednak svým časovým vymezením zahrnující delší časový úsek avšak vymezený na období druhé světové války, stejně jako jeho pojetí a zaměření na nucené migrace. Jako předchůdce těchto komplexních děl bychom jistě mohli najít případové studie či teoretické plány vznikající v souvislosti s přípravnou fází v rámci UNRRA, ale i ostatních již zmíněných institucích zabývajících se přesuny obyvatel.⁵⁵

52 KULISHER, E. M., *Europe on the Move: War and Population Changes, 1917–47*, New York 1948.

53 Navazoval v tomto na migrační teorie rozvíjené již jeho bratrem. Kulischer byl sám emigrant s ruským původem. Kritici Kulischerovi vytykají, že příliš zůstal v daném teoretickém rámci, přeceňoval ekonomickou stránku migrací a nedoceňoval např. vliv politiky či ideologie. V tomto mu nepřímou oponoval jeho současník Schechtman, taktéž emigrant, angažovaný sionista, zabývající se pohyby obyvatel, zejména však vysídlovací politikou. Na rozdíl od Kulischerera se na tuto záležitost díval méně kriticky a více prizmatem kontextu socio-politického. SCHECHTMAN, J. B., *Postwar Population Transfers in Europe, 1945–1955*, Philadelphia, 1962. Více k rozboru a porovnání obou děl FERRARA, A., *Eugene Kulischer, Joseph Schechtman and the Historiography of European Forced Migration*, in: *Journal of Contemporary History*, roč. 46, č. 4, 2011, s. 715–740.

54 PROUDFOOT, M., *European Refugees 193–1952: A Study on Forced Population Movement*, London 1957.

55 Vedle historiků nelze opomenout další obory, nad problémem Displaced Persons se např. z filozofického a sociálního hlediska zamýšlela Hannah Arendtová. ARENDT, H., *The Origins of Totalitarianism*, New York 1973, s. 292.

Společně s vývojem, který dospěl až k ustavení stálé mezinárodní organizace pro uprchlíky při OSN, upadl širší zájem o tento problém a i bádání v dané oblasti.⁵⁶ Nově se objevil později, zejména u badatelů z „imigračních“ destinací, avšak s kořeny, odkud původně Displaced Persons pocházely. Ve výzkumu se v důsledku toho rychle rozvinulo právě studium Displaced Persons dle národnostního hlediska.⁵⁷

Téma poválečných Displaced Persons bylo hlouběji rozvíjeno od 70. a 80. let 20. století, ostatně souvislost lze hledat v objeveném zájmu o téma holocaustu a dalších válečných událostí, které byly obdobně na čas „zapomenuty“. Klasiky těchto začátků výzkumu v oblasti Displaced Persons jsou Wolfgang Jacobmeyer a Mark Wyman, oba historici a univerzitní profesori, oba pojímající problém odlišně, ale pokládající zároveň základní směry budoucího rozvoje výzkumu.

Wolfgang Jacobmeyer, německý historik, se zaměřil ve svém díle *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer*⁵⁸ na široký správně-organizační kontext problematiky Displaced Persons. Ačkoli název nese poválečné časové vymezení, Jacobmeyer podrobně líčí také přípravy na poválečnou organizaci. Díky svému bádání v archívech *International Tracing Service* v Bad Arolsensu získal velké množství úředních dokumentů, které dokázal smysluplně sjednotit v komplexní náhled na správu pečující o Displaced Persons. Šíří dokumentů sice řeší omezením skupiny Displaced Persons na nuceně nasazené, čímž se vyhýbá hlubšímu studiu dalších oblastí (problematice koncentračních táborů, válečných zajatců atd.), v obecných souvislostech se jich ale přesto dotýká. Jeho kniha by se dala označit za základ děl, která navazují na podrobný výzkum správy, institucionálního zajištění a propojení, stejně jako děl o organizaci repatriace pro vymezenou skupinu Displaced Persons. Objevuje se jak vymezení dle povahy přemístění (jako jej aplikoval Jacobmeyer na nuceně nasazené), vymezení teritoriální, tak vymezení dle původu DPs, zejména dle státní příslušnosti, resp. národnosti.⁵⁹ Je třeba zdůraznit, že ačkoli se národnostní rozdělení (resp. hledisko etno-nacionální) zdá jako přirozené nebo dané, a také se s ním takto často pracuje, je ve skutečnosti výsledkem složitějšího a ne vždy jednoznačného procesu vytváření národnostní skupiny, ať už za účelem ulehčení administrativy, nebo ze strany Displaced Persons.⁶⁰

Ve studiu válečných a poválečných migračních procesů dosáhla vysoké úrovně také historiografie polská. Shrnujícím raným dílem o organizaci repatriace Poláků

56 Ani Kulischer, přestože byl vysokoškolským učitelem, ani další teoretici nevychovali novou generaci badatelů. I proto jejich díla zůstávají v mnohém nepřekonána, protože časový odstup jim dodává nenahraditelnou autentičnost. FERRARA.

57 DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 17.

58 Z nuceně nasazeného cizincem bez domova — překl. aut., JACOBMEYER, W., *Vom Zwangsarbeiter zum Heimatlosen Ausländer: Displaced Persons in Westdeutschland 1945–1951*, Göttingen 1985.

59 Mezi další díla z tohoto období uvedme MÜLLER, U., *Fremde in der Nachkriegszeit. Displaced Persons — Zwangsverschleppte Personen — in Stuttgart und Württemberg-Baden, 1945–1951*, Stuttgart 1980 či MARRUS, R., *Les Exclus, les réfugiés européens au vingtième siècle*, Paris 1986.

60 HOLIAN, s. 9.

je dílo Kristiny Kersten *Repatriacja ludności polskiej*.⁶¹ Polská historiografie je inspirativní taktéž pro snahu o komplexní pojetí dobových migračních procesů, ostatně v návaznosti na polsko-německou konfrontaci.⁶² I dnes se objevují snahy o komplexní náhled na migrační pohyby poválečné doby, což příznačně navazuje na původní poválečná díla studující celkové populační pohyby, doplňuje je ovšem o poznatky zjištělné pouze s časovým odstupem a o nové přístupy.

Americký historik Mark Wyman se ve svém díle *DPs, Europe's Displaced Persons*⁶³ snaží vedle faktografických údajů přiblížit život Displaced Persons jako takových, často zachycený na základě osobních výpovědí. Všímá si tedy zejména tzv. dlouhodobých DPů, a jednotlivých problémů spojených s péčí o ně, jejich životem v táborech a konfrontace různých kulturních předpokladů i lidských osudů s vysokou politikou. Ve Wymanově textu spatřujeme již mnohé z témat, která budou později rozvíjena samostatně — táborový život DPů, kulturní a vzdělávací instituce v táborech, problematika dětí či emigrační politika. Zájem Wymana je koncentrován na skupinu Displaced Persons jako takovou, samozřejmě v širším kontextu.

Pozdější díla se vyznačují snahou zařadit problematiku Displaced Persons do určité širší otázky. Její důležitost tím autoři neumenšují, naopak mnohdy ukazují její velký, ne-li klíčový význam v dané oblasti. Do širšího rámce migrační, uprchlické a židovské poválečné historie zasazuje Displaced Persons ve své knize *In War's Wake* americký historik evropských dějin Gerard Daniel Cohen.⁶⁴ V nutnosti řešení situace péče o DPů a vzrůstající se tendence emigrační i sionistické vidí počátek pozdější mezinárodní uprchlické politiky vůbec. Displaced Persons jako jedno z prvních ohnisek vznikajících mocenských bloků a nástroj totalitních politik zvolila jako ohnisko svého výzkumu Anna Holianová ve své knize *Between National Socialism and Soviet Communism*.⁶⁵

Komplexně pojatou je také kniha Bena Shepharda *The long Road Home*.⁶⁶ Autor zasazuje problematiku Displaced Persons do širokého mocensko-politického kontextu. Všímá si jednotlivých politických vlivů na organizaci péče o DPů (včetně fungování UNRRA), na chování k samotným Displaced Persons (od jejich repatriace po politiku s dlouhodobými DPů, jejich výslechy apod.) a na dopad politických proměn na konkrétní skupiny DPů (např. DPů ukrajinské národnosti). Život DPů je sledován skrze organizační záležitosti, avšak i skrze konkrétní příběhy s důrazem na mnohdy opomíjený psychologický aspekt. Značnou pozornost věnuje autor židovské proble-

61 KERSTEN, K., *Repatriacja ludności polskiej po II wojnie światowej*, Wroslaw-Warszawa-Krakow-Gdańsk 1974.

62 Do české historiografie se tento komplexní přístup snažil vnést Adrian von Arburg, zabývající se pohraničními oblastmi Československa. Jeho inspirace také přicházela z polské historiografie, jejíž zdařilý přehled v této souvislosti podal v článku *Tak či onak*, ARBURG, v. A., *Tak či onak. Nucené přesídlení v komplexním pojetí poválečné sídelní politiky v českých zemích*, in: *Soudobé dějiny*, roč. 10, č. 3, Praha 2003, s. 256.

63 WYMAN, M., *DPs. Europe's Displaced Persons, 1945–1951*, London 1998.

64 COHEN, G. D., *In War's Wake. Europe's Displaced Persons in the Postwar Order*, New York 2012.

65 HOLIAN, A., *Between National Socialism and Soviet Communism: Displaced Persons in Postwar Germany*, Ann Arbor 2011.

66 SHEPHARD, B., *The Long Road Home, The Aftermath of the Second World War*, New York 2011.

matice, jak vzestupu sionistického hnutí a nacionálního citění Židů, tak propojení problematiky židovských Displaced Persons a mezinárodní situace, podpoře vzniku státu Izrael a s tím související migrační politikou.

V české historiografii se s Displaced Persons setkáme častěji v podobě zmínek u jiných zkoumaných témat, kde případně tvoří jejich dílčí součást.⁶⁷ Organizaci repatriace československých Displaced Persons nastínil nejprve Jaroslav Vaculík.⁶⁸ Nově repatriaci z pohledu Československa zpracovala také autorka textu v knize Ať mohou přijít.⁶⁹ Problém Displaced Persons se také vyskytuje u témat pouňorové migrace, opět v souvislosti s Československými uprchlíky.⁷⁰ Ojedinelé zpracování problému polských Displaced Persons, resp. Židů prchajících po válce před novými pogromy, přinesl Jiří Friedl, zaměřující se v této oblasti na česko-polské vztahy.⁷¹

Podobně jako vyžadovalo řešení problému DPů ve své době mezinárodní kooperaci, ani jeho výzkum se pro svou šíři bez této spolupráce neobejde. Výsledky výzkumu konkrétně v problematice Displaced Persons (a to v širokém pojetí) tak již byly prezentovány na několika mezinárodních setkáních. Během setkání některých badatelů vzešla myšlenka platformy *Netzwerk Displaced Persons-Forschung*, která neformálně sdružuje badatele v této oblasti, umožňuje výměnu nejnovějších výsledků bádání a v neposlední řadě se snaží zvyšovat informovanost veřejnosti. Nepravidelně bývají pořádány tzv. DP-Workshopy.⁷² Snahou o celkové zhodnocení

67 Nejčastěji se tak děje v souvislosti s výzkumem židovské problematiky po druhé světové válce, dostupné jsou např. studie Kateřiny Čapkové, Magdaleny Sedlické či Radany Sušilové (Rutové). RUTOVÁ, R., *Problémy repatriace českých a moravských Židů po druhé světové válce*, in: HOP — Historie-Otázky-Problémy, roč. 4, č. 2, Praha 2012, s. 67–76; SEDLICKÁ, M., „Němečtí Židé“ v Československu v letech 1945–1948, in: HOP — Historie-Otázky-Problémy, roč. 8, č. 1, Praha 2016, s. 120–131 či např. ČAPKOVÁ, K., *Between Expulsion and Rescue: the Transport of German-speaking Jews of Czechoslovakia in 1946*, in: Holocaust and Genocide Studies, roč. 32, č. 1, 2018, s. 66–92.

68 VACULÍK, J., *Poválečná repatriace československých, tzv. přemístěných osob: (Displaced Persons)*, Masarykova univerzita, Brno 2004. S tématem se setkával v rámci své specializace na reemigraci. Pojmy repatriace a reemigrace odlišila významem již československá správa, v případě reemigrace šlo o návrat v cizině trvale usazených krajanů.

69 KASÍKOVÁ.

70 Pouňorová emigrace je poměrně oblíbené badatelské téma. V návaznosti na ní řeší problém pouňorových československých Displaced Persons např. Pavel Horák či Martin Nekola.

71 Např. FRIEDL, J., *Returning Home and Leaving for Freedom: The Role of Czechoslovakia during the Migrations of Polish Citizens from 1945 to 1948*, in: ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ, Z., *Resettlement and Extermination of the Populations: A Syndrome of Modern History*, Praha 2015, s. 525–537; či FRIEDL, J., *Repatriace polských a československých občanů po druhé světové válce v polské a české historiografii*, in: Český časopis historický, roč. 116, č. 2, 2018, s. 426–446.

72 I. workshop *Dimensionen der Displaced Persons Forschung* se konal v roce 2011 ve Frankfurtu nad Odrou, který hostil v roce 2018 i IV. workshop *Displaced Persons im Nachkriegseuropa (1945–1950). Zwischen Zwangsmigration, Flucht und der Suche nach einer neuen Heimat*. Mezitím proběhly III. workshop v roce 2016 v prostorách památníku Bergen Belsenu a II. workshop v r. 2013, ze kterého byl vydán sborník PLETZING, Ch. — VELKE, M., *Lager — Repatriierung — Integration, Beiträge zur Displaced Persons-Forschung*, Leipzig 2016.

současného stavu bádání byla konference *Personnes déplacées en Allemagne occupée et guerre froide*.⁷³

Iniciativu také vyvíjí některá pracoviště, např. v rámci historických sekcí univerzit či nakladatelství. Základní institucí pro výzkum Displaced Persons a poválečných emigrací je *International Tracing Service* (ITS) v Bad Arolsen.⁷⁴ Vedle zpřístupněného archivu zajišťuje ITS konání konferenci, přípravu vzdělávacích aktivit a vydává knižně výsledky vlastních výzkumů.⁷⁵

TÉMATA VÝZKUMU DISPLACED PERSONS

Jak již bylo řečeno, problém Displaced Persons bývá studován z mnoha perspektiv či jako významný aspekt související problematiky. Následující výběr jistě není konečný, chce však ukázat na široké možnosti, které výzkum umožňuje od komplexního, „shora“ nahlíženého, po mikrohistorické pojetí.

Vzhledem k tomu, že se při organizaci péče o DP s projevila mimořádná mezinárodní spolupráce, nabízí se sledovat prizmatem problematiky Displaced Person vývoj poválečných mezinárodních vztahů.⁷⁶ Společná politika byla domlouvána nejvyššími orgány po celou dobu. Důležitým byla např. dohoda uskutečněná během jaltské konference o povinné repatriaci pro občany Sovětského svazu, která se přes počáteční respekt odlišného přístupu západních mocností a SSSR stala později ohniskem sporů. Podobně vykrytalizovaly některé dlouhodobější neshody (a to i mezi západními Spojenci) v otázce podpory a politiky vůči narůstajícímu židovskému hnutí. Kulminaci napětí mezi vznikajícími bloky západním a východním pak představují tzv. noví DP s, tedy noví uprchlíci ze zemí východního bloku, kde byla převzata moc komunistickými vládami. Krátký vývoj statusu a politiky vůči DP s tak zrcadlí vývoj mezinárodní politiky. Tento makrohistorický přístup však vyžaduje náročné, široké a komplexní pojetí na jedné straně a na druhé straně DP s poněkud odlidšťuje a zplošťuje na jednotlivou skupinu v rukou mocenské politiky.

Poměrně oblíbeným a logickým je propojení Displaced Persons s uprchlickou problematikou.⁷⁷ Ačkoli v dané době, jak bylo několikrát zdůrazněno, byla snaha oba termíny odlišit, vzápětí došlo k jejich úzkému propojení a následně sjednocení v rámci

73 Konference se konala v roce 2013 v Paříži a z příspěvků byl také sestaven sborník DEFRANCE, C. — DENIS, J. — MASPERO, J. (eds.), *Personnes déplacées en Allemagne occupée et guerre froide*, Bruxelles 2015.

74 Dnešní instituce, dostupná široké veřejnosti, vznikla z původního pátracího střediska, jehož fondem rovněž disponuje a původně byla spravována mezinárodním orgánem. Spravuje dnes fondy obsahující dokumentaci nejen ohledně organizace péče o DP s (UNRRA, IRO ad.), ale i nacistické dokumenty různých institucí, koncentračních táborů či následných procesů. Viz www.its-arolsen.org.

75 Např. vydává ročenku *Freileugungen* či studie na konkrétní téma v rámci řady *Fundstücke*.

76 Příklady tohoto přístupu mohou být již zmínění autoři, jako Ben Shephard nebo Anna Holian.

77 Příkladným dílem je v tomto ohledu *In War's Wake* historika Gerarda Daniela Cohena.

stejných institucí. Ačkoli se uprchlický problém řešil již dříve, a to i na mezinárodní úrovni, přišla s poválečným dynamickým vývojem a novými migračními trendy intenzivní potřeba uprchlickou politiku mezinárodně ukotvit a stanovit základní definice. Displaced Persons obecně nastolily otázku rozsáhlé péče o do té doby nevidaný počet osob. Předpoklad dočasnosti problému se nenaplnil, ačkoli počátky organizace byly mnohdy improvizované, vyžádala si situace stabilnější a jednotné řešení. Dlouhodobé, nebo-li nerepatriované, Displaced Persons tuto potřebu akcelerovaly, navíc se vztah k nim oproti původním DPům proměňoval. Byly podrobovány výsledkům a následně integračním procesům v nové domovině. Vývoj politiky k DPům a její vyústění ve vznik nových organizací tak může vývoj mezinárodního řešení uprchlické otázky v mnoha ohledech vhodně zrcadlit. Tento aspekt je také dnes mnohdy zmiňovaný a vyhledávaný jak odborníky, tak veřejností v souvislosti se současnou migrační situací.⁷⁸

Současné výzkumy se často soustřeďují právě na skupinu dlouhodobých Displaced Persons. Jejich dlouhodobý pobyt v táborech dal vzniknout skutečně specifické skupině s vlastní kulturou, institucemi či samosprávou. Po jistou dobu několika měsíců i let mohlo jít o poměrně stabilní platformu. Navíc právě díky této dlouhodobější zkušenosti se projevila sebeidentifikace osob jako Displaced Persons (což absentuje u osob rychle repatriovaných do vlasti). Nabízí se zde využití socio-antropologických přístupů, ale i dalších metod (dějiny každodennosti, diskurzivní analýzu ad.).

Na mnohých mikrohistorických sondách je možné u dlouhodobých DPů zkoumat tzv. táborové dějiny (*Lagergeschichte*).⁷⁹ Ty nahlízejí život v DPův Campu jako specifický zejména pro mimořádné podmínky pro život, dočasnost pobytu a zároveň nejistou budoucnost. Pro obyvatele šlo někdy o "mezeru" mezi životem před a po pobytu v táborech, pamětníci přitom upozorňují na pasivitu obyvatel tábora. Přesto se v rámci omezených možností snažilo toto společenství lidí o navázání na určitou normalitu. Ačkoli dlouhodobé DPů čekaly často na přesun do nové vlasti, uchovávaly si zvyky své původní kultury (která se navíc už ve skutečných podmínkách někdy výrazně transformovala a prakticky přestávala existovat). Výzkum se tak zaměřuje na dějiny každodennosti táborového života, který měl některé společné rysy napříč tábory, jiné byly naopak ojedinělé pro určité prostředí či národnostní skupinu.⁸⁰ Mezi oblíbená témata patří rozvoj kulturních institucí, sportovních aktivit a spolkový život.⁸¹ Důraz se kladl na vzdělávání, tábory jednak disponovaly školami různých úrovní pro dětské obyvatele, jednak vznikaly a přizpůsobovaly se vzdělávací instituce pro dospělé, mezi nimi i vyšší vzdělávání pro dospělé DPů.⁸² V táborech také Displaced Persons vytvořily prostor pro náboženské vzdělávání a náboženské aktivity obecně. Dodržovalo se slavení svátků a byly za tímto účelem upravovány táborové prostory. Někteří badatelé

78 MATTHEW — REINISCH.

79 Jako např. dílo Marka Wymana.

80 JÜRGENSON, A., *Lagerleben und Weiterreise nach Argentinien — Erinnerungen estnischer DPů*, in: PLETZING — VELKE, s. 155–182.

81 FETTHAUER, S., *Sami Feder und das „Katsen-Teater“*. *Zu den Grundlagen des dokumentarischen Theaters im DP-Camp Bergen-Belsen*, in: DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 273–288.

82 DEFRANCE, C., *Les personnes déplacées à l'Université en Allemagne occupée*, in: DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 289–308.

se zajímají právě o dějiny hmotné kultury v táborech a zabývají se těmito úpravami (architekturou táborových synagog ad.), stejně jako výstavbou dalších objektů (divadel, společenských prostor), ale i uspořádáním jednotek k bydlení.⁸³

Současný výzkum tzv. táborových dějin akcentuje kontinuitu života v táborech za války a po válce a hledá jejich společné či odlišné rysy. Přestože došlo k vysvobození, mnohá omezení platila pro „obyvatele“ tábora nadále, jejich budoucnost navíc stále závisela na vnější autoritě. Zajímavou otázkou např. je, nakolik bylo fungování života v táboře spontánní a nakolik dané (nebo naopak limitované) vnějšími pokyny.⁸⁴ V táborech se pak často separovaly jednotlivé národnosti, některé táboory byly národnostně přímo určené.

Tento aspekt se zřetelně projevuje při studiu správy a samosprávy táborů. Zatímco správa byla určena autoritou daného území, tj. státními orgány či okupační správou (ve spolupráci postupně se SHAEF, UNRRA, IRO ad.), vznikaly v rámci táborů samosprávné jednotky. Jejich existence byla v řadě případů vítána, protože ulehčovala organizaci a komunikaci s Displaced Persons. Zavdávala však i konfliktním situacím či nerovnému zacházení mezi Displaced Persons. Samospráva také obvykle vznikala na bázi národnosti, ovšem i zde mohly vznikat konfliktní skupiny a v jednom táboře se tak mohlo vyskytnout větší množství samosprávných jednotek nejen pro jednotlivé národnosti, ale i v rámci jedné národnosti. Autority se proto snažily tuto iniciativu zdola regulovat.

Naopak přístup „shora“ lze bádát v rámci rekonstrukce oficiální organizace, úřední správy. Získáme tak komplexní pohled na strukturu, ve kterém se aktéři pohybovali a na síť, ve které péče fungovala.⁸⁵ Při přílišném akcentu na výzkum systému však hrozí, jak již bylo řečeno, zploštění problému na vyprázdněnou systémovou organizaci a koneckonců je zde nebezpečí opomenutí základního elementu, tj. přemísťené osoby. Výše uvedené oblasti jsou buď studovány obecně, častěji však na příkladu úzce vymezeného teritoria (francouzská okupační zóna apod.) či přímo konkrétního tábora.

Oblíbeným vymezením je také zaměření se na určitou skupinu mezi Displaced Persons, a to zejména podle národnosti. Zvláštní zkoumanou skupinou jsou zejména Židé,⁸⁶ a to jednak v souvislosti se snahou reflektovat jejich utrpení za války, ale

83 KNUFINKE, U., *Synagogenräume der Displaced Persons und ihre Gestaltung*, in: PLETZING — VELKE, s. 71-100.

84 Tento aspekt byl prezentován a diskutován v příspěvku prof. Dr. Anke Hilbrenner s názvem *Geschichte der Displaced Persons: Flucht, Migration und die Dezentralisierung der europäischen Geschichte im 20. Jahrhundert*, předneseného dne 12. 9. na 4. DP-Workshopu „Displaced Persons im Nachkriegseuropa (1945–1950): Zwischen Zwangsmigration, Flucht und der Suche nach einer neuen Heimat“ ve Frankfurtu nad Odrou, 12. — 14. 9. 2018.

85 Přičemž si musíme uvědomit, že výsledky bádání autorů pojmajících studium DPů tímto způsobem se opírá zejména o studium dokumentů z provenience západních mocností (postoj východního bloku je zde často demonstrován na základě korespondence či vyjednávání s orgány západních institucí), spojeneckých institucí (UNRRA, SHAEF) či správní agendy jednotlivých států. Viz JACOBMEYER a další.

86 Přehledně k současným trendům např. PATT, A. J. — BERKOWITZ, M., „*We are Here*“: *New Approaches to Jewish Displaced Persons in Postwar Germany*, Detroit 2010.

i vzhledem k jejich rychlému vymezení se vůči ostatním národnostem.⁸⁷ Vzhledem ke specifikům jejich situace byly některé DP's Campy vymezené pro židovské Displaced Persons. Studie mnohdy řeší jen určitý aspekt-typickou kulturu provozovanou v improvizovaných podmínkách, samosprávné orgány či rozvoj a propagaci sionistického hnutí (včetně konaných konferencí), kooperaci s židovskými organizacemi (JOINT ad.) či program péče a zajištění pro židovské děti.

Zájem o problematiku bezprizorních dětí je samostatným a výrazným tématem studia DP's, které dokáže oslovit širokou veřejnost.⁸⁸ Pozornost je soustředěna, jak bylo řečeno, často na židovské děti, dále se však výzkum zabývá i organizací center pro děti, či péčí o matky s malými dětmi. V širším kontextu je pak studována provázanost problematiky zavlečených či poněmčovaných dětí⁸⁹ a metody následného pátrání po těchto dětech. Svůj vlastní vývoj prodělala i pátrací služba, která musela zpracovat dosud nevídané množství agendy. Zprvu provizorní postupy byly postupně sjednocovány, a to i na mezinárodní úrovni a ve spolupráci s dalšími organizacemi (např. Mezinárodním červeným křížem).⁹⁰

V poválečné době představovaly Displaced Persons skutečně akutní problém, který se dotýkal jak struktury a politiky, tak konkrétních osudů lidí, nejen DP's, ale i jejich blízkých. Jejich spolupráce v organizaci péče, při zapojení dobrovolných i placených sil či při podávání zpráv pátracímu oddělení byla naprosto zásadní. Ke vzájemné komunikaci všech stran bylo užito mediální komunikace i propagandy, která je dnes také studována a přidává otázce další rozměr zapojením "vnějšího světa". Média o problému nejen informovala, ale určitým způsobem jej i propagačně prezentovala. Žádala tak o poskytnutí pomoci, ale při hlubší analýze lze najít i hlubší souvislosti, jako je např. personifikaci národní oběti ve vlastních Displaced Persons.⁹¹ Samostatnou kapitolou je pak mediální komunikace a vlastní tiskoviny mezi Displaced Persons samotnými. Obraz Displaced Persons můžeme sledovat v některých uměleckých projevech vytvořených samotnými Displaced Persons i o nich. Mnohdy jde ale o ukázání problému DP's zprostředkovaně, v souvislosti např. s koncentračními tábory, poválečným osudem apod. Ve filmové tvorbě je možné uvést film *Lang ist der Weg*,⁹² zpracovávající židovskou poválečnou problematiku, či americký film

87 BEHRENDT, Ch., *Das ambivalente Verhältnis de Jüdischen Gemeinde Berlin zu den polnisch-jüdischen DP's in den Jahren 1945-1948*, in: DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 251-269.

88 Mezi zásadní práce v oblasti patří ZAHRA, Tara, *The Lost Children: Reconstructing Europe's Families after World War II*, Harvard 2011.

89 ITS v Bad Arolsensu disponuje mimo jiné i dokumenty k nacistickému programu Lebensborn, v rámci kterého byly děti posílány na poněmčení. Např. ITS 4.1.0 / 82475477.

90 Vývojem organizace pátrací služby se zabývala konference v Bad Arolsensu s názvem *Tracing and Documenting Victims of Nazi Persecution: History of the International Tracing Service (ITS) in Context* uskutečněná v roce 2018.

91 HOLIAN, s. 2. Jako příklad uvedme v poslední době studovaný fenomén francouzských repatriantů, kteří jako „národní oběť“ zdůrazňovali utrpení Francie za války a zároveň tím odváděli pozornost od problému jednání obyvatel i správy v okupovaném i tzv. vichystickém režimu v zemi samotné.

92 TIEWS, A. L., *Der Film „Lang ist der Weg“*. *Spiegel des DP-Problems 1948 oder zionistischer Heimatfilm?*, in: DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 329-346.

Poznamenání, pojednávající o osudu ztraceného chlapce, kterého zároveň hledá jeho přeživší matka.⁹³

Tyto obrazy či prezentace Displaced Persons jsou vděčným i vhodným nástrojem pro zprostředkování problému dnešní veřejnosti. Děje se tak prostřednictvím dokumentárních filmů, výstav, workshopů, ale i např. studentských projektů.⁹⁴ V těchto případech ale narážíme na problém, že ačkoli může jít ve zpracování o období „návratu“ či „poválečného vyčkávání“, nelze jasně vymezit tento problém od jiného. Naopak jeho izolace je zavádějící a v důsledku kontraproduktivní. Projekty si proto mnohdy vybírají širší celky (uprchlický problém, válečné útrapy a osvobození) či naopak konkrétní osud, na kterém je dynamická proměna různých „identit“ dané osoby dobře zřetelná.

V neposlední řadě je tedy vhodné zmínit alespoň některé související či příbuzné oblasti, které problém Displaced Persons v sobě obsahují a bez nichž jejich výzkum není úplný. Není překvapivé, že jde zejména o témata „předcházející“ a „nadházející“. Mezi ně patří historie koncentračních táborů, jejich osvobození, historie nucených prací či historie exilu. Na druhé straně se setkáváme s výzkumem poválečné správy okupačních zón, historií vývoje institucí jako je např. UNRRA či historií poválečných emigrací.

Věnujme krátce pozornost některým aspektům dějin a teorie migrací, které nelze při studiu Displaced Persons opomenout, i když se jedná o migrační pohyb značně specifický. Podnětným v rámci tohoto studia je koncept displacementu, nebo-li koncept vymístění.⁹⁵ Pracuje s normativními pojmy studovanými běžně v rámci migračních studií. Zaměříme-li se na ekonomicko-sociální rovinu, jde zejména o tzv. push a pull faktory.⁹⁶ Dle tohoto konceptu byla migrace různě klasifikována.⁹⁷ V úvahu přichází v podstatě tři možnosti řešení — repatriace, usídlení,

⁹³ Film *The Search* od režiséra Freda Zinnemanna z roku 1948 je unikátní některými dobovými záběry. Hlavní roli dítěte a jeho matky navíc hráli čeští herci Ivan Jandl (který byl za roli oceněn Oskarem) a pěvkyně Jarmila Novotná.

⁹⁴ LEBLOIS-PÉCHON, M., *Les recherches sur les personnes déplacées dans les archives du Service international de recherches (SIR/ITS) de Bad Arolsen*, in: DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 379.

⁹⁵ Tento pohled se táže na příčiny i důsledky přesunu (v nejobecnějším slova smyslu, ale i přesunu fyzického). Koncept je promyšlen ve více rovinách, nejen co se týče prostorového vymístění, užívaného nejčastěji v rámci migračních studií, ale i např. vymístění symbolického nebo psychologického. Ty zkoumají např. proces vymístování v rámci určité sociální skupiny nebo psychologie skupiny jako celku (např. vymístování „nepříjemných“ témat, jako je nemoc apod., jako extrémní případ „odlidštění“ je pak uváděn holocaust Židů, viz BAUMAN, Z., *Modernita a holocaust*, Praha 2003. MANDĚLÍČKOVÁ, M., *Displacement z pohledu migračních studií: československá uprchlická vlna po roce 1948 jako příklad Displaced Persons*, č. 2, 2004, s. 155–169.

⁹⁶ Zatímco push faktory jsou takové, které „tlačí jedince k pohybu“, tedy např. k emigraci, rozhodují naopak „táhnoucí či přitahující“ pull faktory (zůstaneme-li u migrace), kam se člověk rozhodne imigrovat. Může jít např. o příznivé ekonomické podmínky v jiné zemi či otevřenou azylovou politiku země. V rámci konceptu „vymístění“ pak ve velké míře převažují, jak ostatně vyznívá z názvu, push faktory, což je také případ násilných migrací během druhé světové války (nucené nasazení, deportace do koncentračních táborů apod.).

⁹⁷ COHEN, R., *Theories of Migration*, Cheltenham 1996. Zejména v této souvislosti studie PETERSEN, G., *A General Typology of Migration*, s. 3–14 (původně z roku 1958), který rozděl-

přesídlení, což se právě v případě poválečných Displaced Persons zřetelně projevilo.⁹⁸ V jejich případě byla jednoznačně preferována první z možností, tedy model displacement-repatriace a v případě některých národností také ve většině provedena. Co se týče tzv. „last million“ DPů, preferovala se spíše než displacement-usídlení (Německo mělo již problémy s absorpcí příchozích Němců) zejména možnost třetí (obdobně jako u nově příchozích uprchlíků, tzv. nových DPů).⁹⁹ Postupně se tedy přešlo k modelu displacement-přesídlení, což i v teoretické rovině ukazuje na zajímavý posun ve vnímání celé problematiky.

V této souvislosti se také můžeme vrátit již ke zmíněnému apelu nejen na propojení problematiky Displaced Persons s jiným tématem, ale na komplexní pojetí migračních pohybů té doby. Hlubší analýza poválečného „kontinentu v pohybu“ by jistě pomohla odhalit další socio-ekonomické i politické souvislosti a struktury doby. Připomeňme opět na okraj, že se toto pojetí původnímu zpracovávání problému v poválečné době, která se snažila ony vazby odhalit ještě pro praktické řešení situace. Dnes se snad můžeme z některých aspektů inspirovat, jak prosazují někteří badatelé. Reagují tak na zvýšenou poptávku ze strany odborné i laické veřejnosti. Na druhé straně však probíhá diskuze o možnostech a vůbec vhodnosti tohoto srovnávání se současností.

ZÁVĚR

Problém poválečných Displaced Persons zahrnuje miliony lidí, kteří byli v důsledku válečných událostí přesunuti mimo své domovy. Organizace, která k péči o ně vznikla (zejména UNRRA) neměla svým rozsahem a mezinárodní kooperací období. Dynamická poválečná doba však průběh událostí poznamenala a z původně dočasného problému vznikla situace s dlouhodobými dopady, zejména v souvislosti s uprchlickou politikou. V úvodu jsme zmínili, že šlo o dobu transformace a přechodu, ve kterém probíhala obecná rekonstrukce, ale i etnická homogenizace a postupné uzavírání hranic, to vše se citlivě odrazilo právě u této skupiny osob.¹⁰⁰ Výzkum Displaced Persons jako by přebíral těžkosti tématu samotného. Je svébytnou disciplínou, nelze jej však bez zkreslení oddělit od dalších témat. Naopak je ale vhodně doplňuje o nový rozměr, zrcadlí a sám v sobě ztělesňuje transformaci poválečné společnosti i komplikovaný osud konkrétních lidských životů a vnáší tak do problému jeho neopominutelnou součást-lidský faktor ve „velkých“ i „malých“ dějinách.

---

luje migraci na primitivní, násilnou, volnou a masovou a dále tyto skupiny rozvíjí, LEE, E. S., *A Theory of Migration*, s. 14–24 (původně z roku 1966), rozvíjející faktory migrace či KUNZ, E. F., *The Refugee in Flight: Kinetic Models and Forms of Displacements*, s. 61–82 (původně z roku 1973), jenž se zabývá typologií nevyhnutelného displacementu, který rozděluje na displacement útěkem, silou či absencí.

98 MANDELÍČKOVÁ.

99 Zde se již mohly projevit významněji i pull faktory, množství DPů tak kupříkladu čekalo na azyl do USA, Židé naopak v souladu s navázáním na zintenzivněné sionistické hnutí preferovali možnost usídlení v Palestině.

100 DEFRANCE — DENIS — MASPERO, s. 20.